

ERGENLERDE TANRI ALGISI, AFFETME EĞİLİMİ VE ÖFKE İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Feride GÖREGEN** - Mualla YILDIZ***

Öz

Bu araştırmada ergen bireylerin sahip oldukları Tanrı algısı, affetme eğilimi ve öfke ilişkisi incelenmiştir. Bu amaçla farklı türde eğitim kurumlarında öğrenim görmekte olan ergenlerin sahip oldukları Tanrı algısı, affetme eğilimleri, sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği tespit edilmiş ve ergenlerin sahip oldukları Tanrı algısı, affetme eğilimleri ile öfke arasındaki ilişki saptanmıştır. Araştırmanın örneklemini Ankara ili merkezinde farklı lise türlerinde öğrenim görmekte olan 10.sınıf düzeyinde 596 öğrenciden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak Demografik Bilgiler Formu, Affetme Eğilimi Ölçeği, Tanrı Algısı Ölçeği ve Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler, iki kategorili değişkenlerin ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiği durumlarda ilişkisiz örneklem t testi, normal dağılımın olmadığı durumlarda Mann Whitney U testi ile analiz edilmiştir. İki'den fazla kategoriye sahip değişkenler

* Bu makale Feride Göregen'in, Mualla Yıldız danışmanlığında devam eden "Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının (DOMAB) Din Eğitimi Alan Ergenlerin Öfke ve Affetme Eğilimleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Psikolojisi, e-posta: feridegoregen@gmail.com ORCID: 0000-0001-5150-8945

*** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi, e-posta: muallayildiz@gmail.com ORCID: 0000-0003-2544-062X

Atıf/Cite as: Göregen, Feride- Yıldız Mualla. "Ergenlerde Tanrı Algısı, Affetme Eğilimi ve Öfke İlişkisi Üzerine Bir Araştırma" *Dini Araştırmalar*, 24/61 (Aralık 2021), 427-458, <https://doi.org/10.15745/da.1005027>

için ise ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiği durumlarda varyans analizi (ANOVA), normal dağılım tespit edilemeyen durumlarda ise Kruskal Wallis H testi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda demografik değişkenlere göre uygulanan ölçeklerin alt boyutlarının puanlarında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Ayrıca Affetme Eğilim Ölçeği uzaklaşma boyutu ile sürekli öfke ve dışa öfke boyutları arasında; Affetme Eğilim Ölçeği iç alma boyutu ile sürekli öfke, içe öfke, dışa öfke boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır. Elde edilen bulgular literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, Tanrı Algısı, Affetme Eğilimi, Öfke, Öfke Kontrolü

A Research on Relationship of God Perception, Forgiveness Inclination and Anger Expression in Adolescents

Abstract

In this study, the relationship between adolescents' perception of God, forgiveness inclination and anger was examined. For this purpose, it was determined whether the perception of God, forgiveness inclination, the trait anger and anger expression styles of the adolescents studying in different educational institutions differ according to demographic variables and the relationship between the adolescents' perception of God, forgiveness inclination and anger was determined. The sample of the study consists of 596 10th grade students studying in different types of high schools in the city center of Ankara. *The Demographic Information Form, The Forgiveness Inclination Scale, The God Perception Scale, The Trait Anger and Anger Expression Style Scale* were used as data collection tools. The obtained data were analyzed with the unrelated samples t test when the scale scores of the two-category variables were normally distributed and with the Mann-Whitney U test when there was no normal distribution. For variables with more than two categories, the analysis of variance (ANOVA) was used in cases where the scale scores were normally distributed, and the Kruskal-Wallis H test was used in cases where the normal distribution could not be determined. As a result of the research, statistically significant differences were found in the scores of the sub-dimensions of the scales applied according to the demographic variables. In addition between the Forgiveness Inclination Scale distancing sub- dimension and trait anger, anger-out dimensions; It was determined that there was a positive, moderately statistically significant relationship between the forgiveness inclination scale

revenge sub- dimension and trait anger, anger-in, anger-out dimensions. The findings were discussed in the light of the literature.

Keywords: Adolescence, Perception of God, Forgiveness Inclination, Anger, Anger Management.

Summary

Adolescence is the period between childhood and adulthood in which the individual prepares for life. Characteristics of this period can be summarized as being passionate, quick to trust and attached, attaching importance to success, being benevolent, having high goals, not being able to bear obstacles, and being angry. One of the main problems experienced by adolescents during adolescence, which is characterized by such changes, is anger. It is thought that the sudden emotional ups and downs experienced by the adolescents as of the period they are in cause more intense anger. It is seen that the value of forgiveness has an important place in protecting the physical and psychological well-being of adolescents by protecting them from the destructive effects of anger. Studies have shown that forgiveness leads to a decrease in negative reactions such as anger, anxiety and depression, resulting in an increase in the individual's physical and psychological well-being.

The concept of forgiveness has been the main subject of many religious systems. In particular, the common point of the three great monotheistic religions in this regard is that the person forgiven by God should forgive the person who commits a crime against himself. Religion has an extremely important place in people's lives in terms of defining a space where people can position themselves in existence in the world of unlimited emotions, thoughts and behaviors. Religion concept on the other hand, shaped around the image of a transcendent, ultimate being. As child or adolescent continues to develop, he or she often establishes a connection with the divine with a transcendent being. The more secure the individual feels in his relationship with the transcendent, the more secure he feels in his own life, self-discovery, and individuation process.

Based on all these, it is thought that there is a relationship between adolescents' perception of God, their forgiveness inclination and anger. As a result of the literature research, it was seen that the forgiveness studies carried out in the sample of adolescent individuals in our country are still very new. Among these studies, no other study was found that examined adolescents'

perception of God, their forgiveness inclination and their anger relations together. In this study, in order to contribute to this deficiency in the literature, it is aimed to determine the relationship between the perception of God, forgiveness inclination and anger styles of adolescent individuals studying in different types of educational institutions.

This research is a quantitative study prepared according to the relational screening model. In the study, stratified purposive sampling method was used to enable comparisons between subgroups in the selection of participants. The sample of the research consists of 596 10th grade students studying in different types of high schools in the city center of Ankara in the 2018-2019 academic year. *The Demographic Information Form, The Forgiveness Inclination Scale, The God Perception Scale, The Trait Anger and Anger Expression Style Scale* were used as data collection tools. The obtained data were analyzed with the unrelated samples t test when the scale scores of the two-category variables were normally distributed and with the Mann Whitney U test when there was no normal distribution. For variables with more than two categories, analysis of variance (ANOVA) was used in cases where the scale scores were normally distributed, and the Kruskal Wallis H test was used in cases where the normal distribution could not be determined.

As a result of the research, according to the gender of the participants, the scores of the female students in the GPS fear-oriented God perception dimension scores were found to be higher than the scores of the male students. According to the school type of the participants, VTAHS students got higher scores in both distance and revenge dimension scores for FIS. On the other hand, in the optimism sub-dimension, it was determined that the scores of AIHHS students were higher than those of AHS students. According to the school type of the students, it was determined that the scores of VTAHS students were higher than AHS students in the TAAESS trait anger dimension. It was concluded that as the family income level of the students increased, the tendency to forgive and anger control increased, and as the family income level decreased, the attitudes towards alienation and trait anger increased.

The low negative correlation between the love-oriented God perception and the anger-in shows that as the love-oriented God perception increases, the anger-in decreases. The positive moderate relationship between the distancing dimension of the forgiveness inclination and the trait anger and anger-out shows that there is an increase in trait anger and outward directed anger of individuals who have a distancing attitude.

Considering all these results obtained in the research, it is recommended that programs to strengthen the love-oriented God perception of adolescents should be implemented and they should be strengthened spiritually, considering that having a love-oriented God perception will contribute to individual and social well-being.

Giriş

Bireyin kendi kimliğini oluşturarak toplumda bir yer edinmesi ergenlik döneminde kazanacağı bilgi, beceri ve deneyimlerle yakından ilişkilidir. Bu kazanımların elde edilebilmesi ise ergenlik döneminin sağlıklı şekilde geçirilmesi ile mümkün olacaktır Ergenlik dönemi yoğun duygu geçişleri ile karakterize bir dönem olduğu için bireyin sahip olduğu bu duyguları tanınması ve onların kontrolünü sağlaması bu dönemin sağlıklı şekilde geçirilmesine yardımcı olacaktır (Duran - Eldeleklioğlu, 2005, 268).

Ergenlik dönemi çocuklukla yetişkinlik arasında yer alan bireyin hayata hazırlandığı dönemdir. Ergenlik dönemi ile başlayan bu süreç, bedensel, cinsel ve ruhsal olgunlaşma ile sona erer. Gençlik dönemi tutkuların, ideallerin, hayallerin ve hedeflerin olduğu, ilk sevgilerin yaşandığı yaşam evresidir. Aristo 2000 yıl öncesinde bu dönemin özelliklerini tutkulu olma, çabuk güvenme ve bağlanma, başarıya önem verme, iyiliksever olma, yüksek hedeflere sahip olma, engellenmeye katlanamama, öfkeli olma olarak özetlemiştir (Akt. Yörükoğlu, 2004). Bu tür değişimlerle karakterize olan ergenlik döneminde ergenlerin yaşadığı temel sorunlardan birisi de öfkedir (Mahon vd., 2010, 178).

1. Öfke

Öfke, “Engellenme, saldırıya uğrama, tehdit edilme, yoksun bırakma, kısıtlama vb. gibi durumlarda hissedilen ve genellikle neden olan şeye ya da kişiye yönelik şu ya da bu biçimde saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen oldukça yoğun olumsuz bir duygudur” (Budak, 2000). Öfke incindiğimizi, haklarımızın ihlal edildiğini, isteklerimizin karşılanmadığını gösteren önemli bir işarettir. Duygusal anlamda önemli bir sorunu görmezden geldiğimizi ya da ilişkilerimizde kendimizden fazlasıyla ödün verdiğimizizin göstergesi olabilir (Lerner, 2017, 9). Geçtan (1999, 55) öfkeyi hak ettiğimizi düşündüğümüz şeyi elde edemediğimiz zaman ya da bizim için değerli olan bir kişi tarafından hayal kırıklığına uğradığımızda ortaya çıkan kızgınlık duygusu olarak tanımlamıştır. Bu duygu kontrol edilemediğinde ergenlikte ve yetişkinlikte pek çok psikolojik probleme neden olabilmektedir. Daha az öfkeli yaşlıları ile kıyaslandığında sürekli öfke düzeyi yüksek bireylerin sıklıkla ve daha yoğun

şekilde öfkelenedikleri bilinmektedir. Bu öfke duygusu kişilerin kendilerine, diğerlerine ya da etraflarında bulunan eşyalara zarar vermesine neden olmaktadır. Böylece kişinin düşük benlik saygısı deneyimlemesine ve kişilerarası ilişkilerde de ciddi sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Ergen bireylerde hayal kırıklıkları, hor görülme, kıskançlık, haksızlığa maruz kalma, büyüklük taslama, iğneleyici sözlere muhatap olmak, sosyal ortamlarda engellenmeye maruz kalmak gibi durumlar öfkeyi meydana getiren sebepler arasında yer almaktadır (Deffenbacher vd., 1996,149). Blanchard vd. (2008) tarafından yapılan çalışmada ergen bireylerin günlük sorunlar bağlamında yetişkin bireylere nazaran daha fazla öfkelenedikleri saptanmıştır. Ergenlerin içinde oldukları dönem itibari ile yaşadıkları ani duygu iniş çıkışlarının daha yoğun öfkeye sebep olduğu düşünülmektedir. Ergen bireylerin öfke duygusunun yıkıcı etkilerinden korunarak fiziksel ve psikolojik iyi oluşlarını korumalarında affetme değerinin önemli bir yeri olduğu görülmektedir.

2. Affetme

Roberts'a (1993) göre affetme sosyal bağlamda hayatı daha iyi yaşamamızı sağlayan bir değerdir. O affetmeyi sosyal anlamda yabancılaşmayı önleyen, diğer insanlarla uyum içinde ve insancıl bir şekilde yaşamamızı sağlayan kişinin sahip olabileceği bir değer olarak tanımlamıştır. Yapılan araştırmalarda affetmenin öfke, kaygı, depresyon gibi olumsuz tepkilerde azalma sağlayarak bireyin fiziksel ve psikolojik iyi olma halinde yükselmeye sebep olduğu görülmüştür (McCullough - Witvliet, 2002).

Affetme kavramı gerek kişilerarası ilişkilerde yaşanan olaylara karşı verilmiş bir tepki olsun, gerek bir kişilik özelliği olarak düşünülün, psikolojik sağlığa ve iyi oluşa sağladığı katkı açısından ilgileri üzerine çekerek sosyal bilimciler tarafından oldukça artan bir ilgili ile çalışılmaktadır. (Enright - Fitzgibbon, 2000; McCullough vd., 2000; McCullough - Witvliet, 2002; Worthington, 1998; Peterson - Seligman, 2004). Affetmenin tanımı konusunda araştırmacılar arasında tam bir görüş birliği olmasa da pek çoğu affetmeyi zaman içerisinde gerçekleşen ve suçluya karşı sahip olunan olumsuz duygu, düşünce ve davranışların aşamalı olarak daha olumluları ile yer değiştirdiği bir süreç olarak kavramsallaştırmaktadırlar (McCullough vd., 2003, 540). Worthington vd. (2001) ise affetmenin tanımını affetmeme üzerinden yapmışlardır. Buna göre affetmeme, kişinin kendisine karşı işlenen bir suçu sürekli düşünmesinden kaynaklanan üzüntü, kırgınlık, acı, düşmanlık, kızgınlık, öfke, korku gibi duyguların bir araya gelmesinden oluşan karmaşa halidir. Affetme ise, hata yapan kişiye karşı önceden tecrübe edilmiş olumlu, güçlü ve

sevgi dolu duyguların anımsanarak affetmeme durumunun önüne geçmektir. Enright – Fitzgibbons’a (2000) göre affetme süreci öfke ve kafa karışıklığı ile başlamaktadır. Sonrasında affetme bir seçenek olarak düşünülmemekte ve böylece yaşananlar yeniden çerçevelenerek, kabahatli ile empatinin kurulduğu ve ona karşı şefkatin geliştirildiği bir yola girilmektedir. Nihayetinde ise suçluya karşı öfke azalırken yeniden anlamlandırma ile yaşama yeni bir anlam katılmaktadır.

Darby – Schlenker (1982) affetmenin yaşla olan ilişkisine ilk dikkati çeken araştırmacılarıdır. Onlar bireylerin yaş aldıkça daha affedici olduklarını bulmuşlardır. Girard – Mullet (1997) yaptıkları araştırmada ergen, yetişkin ve yaşlı bireyleri incelemişler ve çok çeşitli mağduriyet senaryolarına sahip olmalarına rağmen affetmeye gönüllü olma noktasında yetişkin bireylerin ergen bireylere göre affetme olasılıklarını daha yüksek bulmuşlardır.

Enright vd.’in (1989,107) Kohlberg’in ahlaki gelişim basamaklarına dayanan, affetmenin sosyal bilişsel gelişimsel modelini tanımlayan çalışmalarında affetme kavramını anlamada yaşın önemli bir faktör olduğu, ergenlerin affetmeye karşı anlamlandırmalarının çocuk ve yetişkinlerden farklı olduğu saptanmıştır. Çocuklarda affetme zarar görenin zarar vereni cezalandırması ya da bedel ödetmesine bağlıyken yetişkin affetmesi sosyal uyuma ve sevgiye bağlı olarak bulunmuştur. Ergenlerin affetmesi ise teşvik edici akranlar ya da dini bir otorite gibi dışsal etkenlere bağlı bulunmuştur. Affetmenin ergenler tarafından dini otorite ile bağdaştırılması affetme kavramının onlar tarafından dini bir değer olarak algılandığını düşündürmesi açısından önemlidir. Affetme kavramı birçok dini sistemin de ana konusu olmuştur. Dini ve teolojik perspektiften yapılan affetme çalışmaları yeni değildir. Geçmiş yıllarda değişik alanlardan bilim insanları çeşitli ana inanç sistemlerinde affetmenin nasıl incelendiğini açıklamaya çalışmışlardır (Exline vd., 2003). Pek çok dünya dini bin yıllardır affetme kavramına vurgu yapmaktadır. Özellikle üç büyük tek tanrılı dinin bu hususta ortak noktası tanrı tarafından affedilen insanın kendine karşı suç işleyen kişiyi affetmesinin önerilmesidir (McCullough - Witvliet, 2002).

3. Tanrı Algısı

Dinler genel olarak affetme ve benzeri pek çok değeri şahsiyetinde bulunduran bireyi inşa etmeyi hedeflerler. Sınırsız duygu, düşünce ve davranışlar dünyasında insana kendisini varoluş içerisinde konumlandırabileceği bir alan tanımlaması açısından din insanın hayatında son derece önemli bir yere sahiptir. Din bu yolla gerçekliği tanımlamak, insanı bu gerçekliğin içinde konumlandırmak ve ortaya koyduğu değerler sistemi ile hayat için bir kılavuz olmak

gibi işlevleri yerine getirir (Hökelekli, 2013). İnsan hayatında böylesi önemli işlevlere sahip din kavramı ise aşkın, nihai bir varlık imgesi etrafında şekillenir. İnsanlarda Tanrı olgusu din olgusundan önce gelir. Tanrısı olmayan görüş din olarak değil daha çok düşünce akımı olarak adlandırılır (Mehmedoğlu, 2011, 15). Bir bireyin sahip olduğu Tanrı algısı onun hayata ve kendisine karşı bakışını çok yakından ilgilendirmektedir. Bireyin inandığı kutsal varlık ile olan ilişkisi bireyin içsel huzurunu ve mutluluğunu etkileyen bir faktördür. Bireyin mutluluğunun onun fiziksel sağlığını da etkilediği düşünülürse, bir dine bağlanarak dinlerin vadettiği huzuru dünya hayatında deneyimlemek isteyen insanın daha çok yaratıcının sahip olduğu sevgi öğelerine ihtiyaç duyacağı açıktır. Sevginin aksine yaratıcıya karşı sahip olunan korku yüklü atfların bireyi mutlu etmeyeceği düşünülmektedir (Güler, 2007, 132). Çocuk veya ergen gelişimini sürdürürken sıklıkla ilahi olanla aşkın bir varlıkla bağ kurar. Bu ilişki her birey için tamamen kişisel ve kutsaldır. Bu ilişki ergenin duygusal gelişiminde kendisi için önemli olan ailesini koyduğu yere sahiptir. Birey aşkın olanla ilişkisinde ne kadar güvenli ve emin hissederse kendi yaşamında, kendini keşfinde ve bireyleşme sürecinde o denli güvende hissederek. Bunun tam tersi de doğrudur. O halde ergenin manevi dünyasının doğası onun başarılı bir gelişim göstermesinde bütüncül iyi oluşunda önemli rol oynamaktadır (Burg vd., 2011, 355).

Bütün bunlardan hareketle ergenlerin sahip oldukları Tanrı algısı, affetme eğilimi ve öfke arasında ilişkiler olduğu düşünülmektedir. Koç (2011) tarafından yapılan çalışmada Tanrı algısı, benlik algısı ve öfke yaşantısı arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Olumlu (sevgi) temelli bir din eğitimi alan öğrencilerin Tanrı algılarının korku temelli din eğitimi alan öğrencilerin Tanrı algılarına göre daha olumlu yönde olduğu saptanmıştır. Tanrı algısı, benlik algısı ve öfke yaşantısı arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Albayrak'ın (1995) ergenlerle yaptığı çalışmada bu bireylerin çoğunun aile ve okul ortamında onları zorlayan ve daha çok korku içerikli otoriter dini eğitime maruz kaldıkları ve bundan dolayı geliştirdikleri dini inanç ve tutumlarında korkunun baskın olduğu saptanmıştır. Dini değerlerin anlatılmasında sevgiye dayalı mesajların verilmesinin daha etkili sonuçlar verdiği ve ergenin "Tanrı" ya yaklaşımında sevgi motifinin korku motifine oranla daha fazla etkili olduğu tespit edilmiştir. Oktay-Lokmanoğlu (2020) üniversite öğrencisi örnekleminde yaptıkları araştırma da Tanrı algısı ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi saptamışlardır. Araştırma sonucunda sevgi yönelimli Tanrı algısının sorumluluk, dışadönüklük ve uyumluluk kişilik özellikleri ile pozitif yönlü; korku yönelimli Tanrı algısının ise nevrotiklik ile pozitif yönlü ilişkili olduğunu saptamışlardır. Ay-

rica otoriter ve baskıcı anne tutumuna sahip bireylerde korku yönelimli Tanrı algısı daha yüksek olduğunu bulgulamışlardır. Dilmaç- Çıfci (2020) 14-18 yaş grubu ergenlerle yürüttükleri çalışmada ergenlerin psikolojik sağlamlıkları ve Tanrı algıları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit etmişlerdir. Baynal (2021) erinlik dönemi katılımcılarla yürüttüğü çalışmasında bireyin sahip olduğu öznel dindarlık algısının kaygının azalmasında etkili olduğunu saptamıştır. Bu saptamayı ise dini inancın insan psikolojisi üzerinde meydana getirdiği olumlu etki olarak tartışmıştır. Hoşrik (2017) çocuk evlerinde yaşayan ergenlerle yaptığı araştırmasında duygusal özgürleşme tekniği EFT ve aşamalı kas gevşeme tekniği AKGT' nin Tanrı algısı, affetme eğilimi, öfke ve kaygı duygusu üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda EFT ve AKGT uygulamalarının ergenlerin öfke düzeyinde düşüş, güven veren Tanrı algısında artış meydana getirdiğini saptamıştır. Uysal (2015) genç yetişkinlerle yürüttüğü çalışmasında dindarlığın öfke ve öç almayı azaltmasında ve affetmeyi artırmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu saptamıştır. Topbaşoğlu (2016) üniversite öğrencisi örnekleminde yaptığı araştırmasında sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide affetmenin düzenleyici role sahip olduğunu bulgulamıştır. Sağlam (2020) üniversite öğrencileri ile yürüttüğü çalışmasında öğrencilerin sahip oldukları öfke ve öfke ifade tarzları ile empati ve affedicilik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda affediciliğin sürekli öfke ve dışa öfke boyutları ile negatif yönde; öfke kontrolü ile pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Öfke içe boyutu ile affetme arasında ise negatif yönlü, düşük düzeyde anlamlı ilişki saptanmıştır. Çardak (2012) üniversite öğrencilerine uyguladığı affedicilik eğilimini artırmaya yönelik psikoeğitim programının öğrencilerin affetme ve öfke kontrol puanları üzerinde anlamlı düzeyde artış meydana getirdiğini tespit etmiştir.

Yapılan literatür araştırması sonucunda ülkemizde ergen birey örnekleminde yürütülen affetme çalışmalarının henüz çok yeni olduğu görülmüştür (Bkz. Asıcı, 2019; Bayın; 2020; Yıldız, 2017; Asıcı- Karaca, 2018, Asıcı- Karaca, 2020; Eker, 2017; Ertürk, 2019; Altuntaş, 2018; Karataş- Uzun, 2021; Karduz, 2019). Bu çalışmalar arasında ergenlerin tanrı algıları, affetme eğilimleri ve öfke ilişkilerini birlikte inceleyen başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada literatürdeki bu eksikliğe katkı sunmak için farklı türde eğitim kurumlarında öğrenim görmekte olan ergen bireylerin sahip oldukları Tanrı algısı, affetme eğilimleri ile öfke tarzları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında aşağıda ki problemlerin cevabı aranacaktır:

1) Katılımcıların Tanrı Algısı Ölçeği puanları cinsiyete, okul türüne, baba eğitim durumuna, anne eğitim durumuna ve aylık gelire göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermekte midir?

2) Katılımcıların Affetme Eğilimi Ölçeği puanları cinsiyete, okul türüne, baba eğitim durumuna, anne eğitim durumuna ve aylık gelire göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermekte midir?

3) Katılımcıların Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği puanları cinsiyete, okul türüne, baba eğitim durumuna, anne eğitim durumuna ve aylık gelire göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermekte midir?

4) Katılımcıların Tanrı algısı ve affetme eğilimi puanları ile öfke puanları arasında manidar bir ilişki var mıdır?

4. Yöntem

4.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma farklı türde eğitim kurumlarında öğrenim görmekte olan ergen bireylerin sahip oldukları Tanrı algısı, affetme eğilimleri ile öfke tarzları arasındaki ilişkinin tespit edilmesini amaçlayan ilişkisel tarama modeline göre hazırlanmış nicel bir çalışmadır.

4.2. Evren ve Örneklem

Araştırmada katılımcı seçiminde alt gruplar arasındaki karşılaştırmalara olanak sağlamak için tabakalı amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklemede araştırmacı tercih edilen durumlar kapsamında doğa ve toplumla ilgili olguları ve bunların arasında var olan ilişkileri saptamaya çalışır. Tabakalı amaçlı örnekleme ise üzerinde araştırma yapılacak olan belirli özelliklere sahip alt grupların özelliklerini göstermek, tasvir etmek ve birbirleri arasında karşılaştırma yapmak amacıyla seçilir (Büyüköztürk vd., 2008). Buna göre bu çalışmada evrende en çok temsil edilen lise türlerinden olan anadolu lisesi (AL), anadolu imam hatip lisesi (AİHL) ve mesleki teknik anadolu lisesi (MTAL) tercih edilmiştir. Tercih edilen bu üç tür lise için de ayrıca her bir lise türünde düşük, orta ve yüksek sosyo-ekonomik düzeye dikkate alınmıştır. Böylece üç farklı türde ve üç farklı sosyo-ekonomik düzeyde toplam dokuz lisede bu araştırma yürütülmüştür. Araştırma verileri 2018-2019 eğitim-öğretim yılında 10.sınıf düzeyinde öğrenim görmekte öğrencilerden toplanmıştır. Katılımcı öğrencilerin %48,8'i (n=292) kız, %52,2' (n=304) si erkek olmak üzere toplamda 596 gönüllü öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların %36,4'ünün (n = 217) Anadolu lisesinde, %32,9'unun (n = 196) Mesle-

ki ve Teknik Anadolu lisesinde ve %30,7'sinin (n = 183) Anadolu İmam Hatip Lisesinde öğrenim gördüğü görülmektedir. Katılımcıların %9,2'si (n = 52) aylık gelir durumunu gelir yetmiyor, %66,4'ü (n = 377) gelir yetiyor ve %24,5'i (n = 139) gelir yetiyor ve tasarruf edebiliyoruz şeklinde belirtmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Ekonomik Düzey ve Okul Türüne Göre Dağılımı

SED	LİSE TÜRÜ	ÖĞRENCİ SAYISI	YÜZDE
DÜŞÜK	AL	54	% 9.09
	AİHL	74	% 12.41
	MTAL	76	% 12.75
ORTA	AL	74	% 12.41
	AİHL	47	% 7.89
	MTAL	64	% 10.73
YÜKSEK	AL	85	% 14.26
	AİHL	59	% 9.90
	MTAL	63	% 10.57

4.3. Veri Toplama Süreci

Araştırma kapsamında uygulanacak olan veri toplama araçlarının uygunluğu ile ilgili etik kurul izni alındıktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'na bağlı resmi okullarda yürütülecek olan araştırma için Ankara il Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. İlgili okul müdürleri ile görüşülerek çalışma hakkında bilgi verilmiş ve öğrencilerin derslerini aksatmayacak şekilde okul müdürlüğünün uygun gördüğü zamanda gönüllü olan öğrencilere uygulanmıştır. Uygulama yaklaşık 30 dakika sürmüştür.

4.4. Veri Toplama Araçları

Tanrı Algısı Ölçeği (TAÖ)

Güler (2007) yaptığı çalışmada bireylerin Tanrıya yönelik atıflarını belirlemek amacıyla Tanrı Algısı Ölçeğini (TA) geliştirmiştir. Geliştirilen ölçek ile “sevgi yönelimli Tanrı algısı” ve “korku yönelimli Tanrı algısı” olmak üzere iki tür Tanrı algısı yönelimini ölçmek hedeflenmiştir. Ölçek 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri 5'li likert tipinde hazırlanmıştır. Maddelerin derecelendirmesi, “Hiç Yansıtıyor” (1), “Kısmen Yansıtıyor” (2), “Biraz Yansıtıyor” (3), “Oldukça Yansıtıyor” (4) ve “Tamamen Yansıtıyor” (5) şeklinde düzenlenmiştir. Ölçek geliştirilirken yapılan güvenilirlik analizinde Tanrı

algısının Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı = ,83 olarak saptanmıştır. Ölçek puanlaması korku yönelimli Tanrı algısı ve sevgi yönelimli Tanrı algısı olmak üzere iki boyutta yapılmaktadır. Sevgi yönelimini karşılık gelen on iki madde düz puanlanırken, korkuya karşılık gelen on madde ise ters puanlanmaktadır. Bu puanlama esaslarına göre ölçekten alınacak en yüksek puan 110, en düşük puan 22'dir.

Affetme Eğilimi Ölçeği (AEÖ)

Ayten (2009) yaptığı çalışmasında bireylerin kişilerarası affetme eğilimlerini belirlemek için "Affetme Eğilimi Ölçeğini" geliştirmiştir. Ölçek maddeleri kişilerin kendilerini üzen ve inciten olayın hatırlanması temelinde oluşturulmuştur. Ölçek 5'li likert tipinde hazırlanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için yapılan faktör analizi çerçevesinde Kaiser Mayer-Olkin (KMO) değerinin (0,88); faktör analizinin dayandığı korelasyonların istatistiksel olarak anlamlılığını gösteren Bartlett's Test of Sphericity değerinin ($\chi^2=1894,523$; $p=0,000$) olduğu ve varyansın %50,2'sini açıklayan üç alt boyut olduğu görülmüştür. Bu alt boyutlar uzaklaşma/kaçma, iyimserlik ölçme şeklindedir. Ölçek toplamı ve her bir maddenin ilişkisi bakıldığında 0,30 ve 0,70 arasında değer aldığı görülmektedir. Ölçek geliştirilirken elde edilen Cronbach Alfa değerleri ölçek geneli için 0,87; uzaklaşma/kaçma boyutu 0,83; iyimserlik boyutu 0,74; nefret/öç alma boyutu 0,71 olarak belirlenmiştir.

Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ)

Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği Spielberger, Jacobs, Russel ve Crane tarafından geliştirilmiş ve Türkçeye uyarlanması Özer (1994) tarafından yapılmıştır. Ölçek 34 maddeden oluşan ölçek ergen bireylere ve yetişkinlere uygulanabilmektedir. Dörtlü likert tipi puanlamaya sahiptir. Ölçek iki kısımdan oluşmaktadır. Sürekli Öfkeyi ölçen ilk kısım 10 maddeden meydana gelmektedir. Öfke tarzını ölçen 24 soru ise diğer kısmı oluşturmaktadır. Öfke tarzı ile ilişkili olan 24 maddenin 8 tanesi öfke kontrolü, 8 tanesi öfkeyi içe atma, 8 tanesi ise öfkeyi dışa vurma ile alakalıdır. Ölçek geliştirilirken elde edilen Chronbach Alfa değerleri; sürekli öfke boyutu için 0,79, öfke kontrolü boyutu için 0,84, öfkeyi dışa vurmaya gösteren boyut için 0,78 ve öfkeyi içe atmayı gösteren boyut için 0,62 olacak şekilde saptanmıştır. Ölçeğin sürekli öfke kısmından alınan yüksek puanlar öfke düzeyinin yüksekliği, öfke ifade tarzı kısmından alınan öfke kontrolü puanlarının yüksekliği öfkenin kontrol edilebildiği, öfkeyi dışa vurma kısmından alınan puanların yüksekliği öfkenin ifade edilebildiği öfkeyi içe atma kısmından alınan puanların yüksekliği öfkenin bastırıldığı şeklinde yorumlanmaktadır.

4.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan veri setinin analize hazır hale getirilmesi amacıyla öncelikli olarak kayıp veri ve yanlış veri girişi olup olmadığı kontrol edilmiştir. Veri setinde yanlış veri girişi olmadığı belirlenmiştir. Kayıp veri oranının ise %5 altında olduğu belirlenmiştir. Veri seti analize hazır hale getirildikten sonra incelenecek araştırma problemleri temel alınarak ölçek puanlarının değişken düzeylerinde normal dağılım sağlama durumu incelenmiştir. Normal dağılım incelenmesinde çarpıklık ve basıklık istatistikleri incelenmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında olması normal dağılım göstergesi olarak alınmıştır. İki kategoriye sahip değişkenlerin düzeylerinde ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiğinin tespit edildiği durumlarda ilişkisiz örneklem t testi, normal dağılımın olmadığı tespit edildiği durumlarda Mann Whitney U testi kullanılmıştır. İki'den fazla kategoriye sahip değişkenlerin ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiğinin tespit edildiği durumlarda varyans analizi (ANOVA), normal dağılımın olmadığı tespit edildiği durumlarda Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır.

5. Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde çalışmanın araştırma sorularına cevap bulmak için yapılan analizlerinden elde edilen bulgulara ve yorumlarına yer verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Tanrı Algısı Ölçeği (TAÖ), Affetme Eğilimi Ölçeği (AEÖ) ve Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ) Puanları Betimsel İstatistikler

		N	Min.	Max.	\bar{X}	ss
AEÖ	Uzaklaşma	596	7	35	21,17	6,30
	İyimsenlik	596	6	30	19,17	5,36
	Öç alma	596	5	25	13,44	4,91
SÖÖTÖ	Sürekli öfke	596	10,00	40,00	25,54	6,55
	Öfke içe	596	9,00	32,00	19,45	4,57
	Öfke dışa	596	8,00	32,00	19,28	5,36
	Öfke kontrol	596	8,00	32,00	19,90	4,99
TAÖ	Sevgi yönelimli Tanrı algısı	596	11,00	55,00	44,99	9,85
	Korku yönelimli Tanrı algısı	596	13,00	50,00	40,62	6,99

Öğrencilerin TA ölçeğinin sevgi yönelimli Tanrı algısı boyutundan aldıkları en düşük puanın 11 en yüksek puanın 55 olduğu ve puan ortalamasının 44,99 olduğu görülmektedir. Öğrenci puanlarının büyük oranda yüksek düzeyde sevgi yönelimli Tanrı algısı düzeyinde yığıldıkları görülmektedir. Katılımcıların korku yönelimli Tanrı algısı boyutundan aldıkları en düşük puanın 13 en yüksek puanın 50 olduğu ve puan ortalamasının 40,62 olduğu belirlenmiştir. Korku yönelimli Tanrı algısı boyutunda öğrenci puanlarının daha çok düşük düzeyde toplandıkları görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerinin AE ölçeğinin uzaklaşma boyutundan aldıkları en düşük puanın 7 en yüksek puanın 35 olduğu ve puan ortalamasının 21,17 olduğu görülmektedir. Uzaklaşma boyutunda puanların daha çok orta düzeyde toplandığı söylenebilir. Öğrencilerinin iyimserlik boyutundan aldıkları en düşük puanın 6 en yüksek puanın 30 olduğu ve puan ortalamasının 19,17 olduğu ve iyimserlik boyutu puanların daha çok yüksek düzeyde kümelendiği saptanmıştır. Öç alma boyutu için incelendiğinde ise araştırmaya katılan öğrencilerin en düşük puanının 5 en yüksek puanın 25 olduğu ve ortalamasının 13,44 olduğu tespit edilmiştir. Öç alma boyutu için öğrenci puanlarının daha çok orta düzeyde yığıldığı söylenebilir.

Öte yandan, araştırma katılımcılarının SÖÖTÖ ölçeğinin sürekli öfke boyutundan aldıkları en düşük puanın 10 en yüksek puanın 40 olduğu ve puan ortalamasının 25,54 olduğu görülmektedir. Sürekli öfke boyutunda öğrenci puanlarının orta düzeyde toplandığı söylenebilir. Öğrencilerinin öfke içte boyutundan aldıkları en düşük puanın 9 en yüksek puanın 32 olduğu ve puan ortalamasının 19,45 olduğu belirlenmiştir. Öfke içte boyutunda öğrenci puan ortalamalarının orta düzeyde kümelendiği söylenebilir. Öfke dışı boyutu için incelendiğinde ise araştırmaya katılan öğrencilerin en düşük puanının 8 en yüksek puanın 32 olduğu ve ortalamasının 19,28 ve puan ortalamalarının daha çok orta düzeyde toplandığı tespit edilmiştir. Öfke kontrol boyutu için incelendiğinde ise araştırmaya katılan öğrencilerin en düşük puanının 8 en yüksek puanın 32 olduğu ve ortalamasının 19,90 olduğu saptanmıştır. Öfke kontrol boyutu içinde öğrenci ortalamalarının orta düzeyde kümelendiği ifade edilebilir.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Tanrı Algısı Ölçeği, Affetme Eğilimi Ölçeği ve Sürekli Öfke Ve Öfke Tarz Ölçeği Puanlarındaki Farklılaşmanın İncelenmesi

		Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	Sıra Ortalaması	Z	p
AEÖ	Uzaklaşma	K	291	21,69	6,13	593	2,076*	0,038
		E	304	20,63	6,38			
	İyimsenlik	K	291	18,93	5,38	593	0,973	0,331
		E	304	19,36	5,33			
	Öç alma	K	291	13,46	5,14	593	0,194	0,846
		E	304	13,39	4,68			
	Toplam	K	291	55,78	13,61	593	1,443	0,150
		E	304	57,35	12,95			
SÖÖTÖ	Sürekli öfke	K	291	25,68	6,66	593	0,520	0,604
		E	304	25,40	6,46			
	Öfke içe	K	291	19,69	4,78	593	1,347	0,178
		E	304	19,19	4,34			
	Öfke dışı	K	291	19,25	5,41	593	0,072	0,942
		E	304	19,28	5,31			
	Öfke kontrol	K	291	19,26	4,82	593	3,044*	0,002
		E	304	20,50	5,07			
TAÖ	Sevgi Yönelimli	K	291	45,50	9,88	311,79	1,917	0,055
		E	304	44,47	9,81	284,80		
	Korku Yönelimli	K	291	41,32	6,85	316,92	2,631*	0,009
		E	304	40,02	6,99	279,89		

*p<0,05

Katılımcıların cinsiyetlerine göre TA ölçeği sevgi yönelimli Tanrı algısı boyutu puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği (p>0,05) belirlenirken, korku yönelimli Tanrı algısı boyutu puanlarının anlamlı farklılık gösterdiği (p<0,05) saptanmıştır. Anlamlı farklılık tespit edilen korku yönelimli Tanrı algısı puanları için sıra ortalamaları incelendiğinde kızların puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu çalışmaya benzer şekilde Çiftçi'nin (2019) yaptığı çalışmada 14-18 yaş aralığındaki bireylerin Tanrı algısı ile psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişki incelenmiş ve kız ög-

rencilerin Tanrı ile ilişkili kaygılarının erkek öğrencilerden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu bulgulardan farklı bulguların elde edildiği çalışmalar da vardır (Bkz. Donahue - Benson, 1995; Kula, 2012; Erdoğan, 2014). Farklılaşmayı örneklemin yaşadığı çevre ile ilişkili olarak ve diğer değişkenlerle bir bütün değerlendirmek daha doğru değerlendirme yapmamızı sağlayabilir. Cinsiyete göre Tanrı algısındaki farklılaşmada genelde kızlarda korku ve kaygı düzeyinin erkeklerden daha yüksek olduğu (Serim, 2010; Nielsen-Krolizack, 1984), ergenlikten sonra kız ve erkeklerin Tanrıya ilişkin algılarının yaşam koşulları ile ilişkili olarak farklılaştığı (Demirci, 2009), erkeklerin güç ve otorite ile ilişkili Tanrı algısı puanlarının, kızların ise adalet ve merhamete ilişkin puanlarının daha yüksek çıktığı (Kuşat, 2006, 125) düşünüldüğünde bu sonuç literatürdeki diğer çalışmalarla benzeşmektedir.

Öğrencilerinin cinsiyetlerine göre AEÖ iyimserlik, öç alma boyutları ile ölçek toplam puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) görülürken, affetme eğilimi uzaklaşma alt boyutu puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği ($p<0,05$) belirlenmiştir. Anlamlı farklılık tespit edilen uzaklaşma boyutu için ortalamalar incelendiğinde kız öğrencilerin uzaklaşma boyutu puanlarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Literatürde erkeklerin kızlardan daha saldırgan olduğunun genel kabulü aslında alanın önemli ayrıntıları göz ardı ettiğini göstermektedir. Çünkü saldırgan tutum dikkatle incelendiğinde, okullarda söylenti üretme, sırrını açıklama gibi ilişkisel saldırganlığın kızlarda daha yüksek olduğu (Crick ve Grotpeter, 1995), okul zorbalığı konusunda erkeklerin daha fazla zorba ve kurban, kızlarınsa savunucu ve izleyici rollerinde oldukları (Ergül, 2009) bulunmuştur. Yıldırım (2006)'ın çalışmasında ise erkek öğrencilerin sürekli öfke puanlarının kızlarınkinden yüksek olduğu, kız öğrencilerin öfke içe puanlarının erkeklerin öfke içe puanlarından yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durumda kızların öfkelerini daha çok bastırarak ifade ettikleri ve aslında erkeklerden daha affedici olmadıkları anlaşılabilir.

Bunun yanında, SÖÖTÖ sürekli öfke, öfke içe ve öfke dışı boyutu puanlarında öğrencilerin cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmazken ($p>0,05$), erkeklerin öfke kontrol boyutu puanlarının kız öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada sadece öfke kontrol boyutunda erkek öğrencilerin puanları daha yüksek bulunmuştur. Gündoğdu (2010) yaptığı çalışmasında sürekli öfke, öfke dışı ve öfke kontrol boyutlarında cinsiyete göre anlamlı farklılık bulamazken; öfke içe boyutunda kız öğrencilerin daha yüksek puan aldıklarını tespit etmiştir. Her ne kadar erkeklerin

ergenlik döneminde öfke ve saldırganlıklarının daha yüksek olduğu düşünülse de bunun aksine Martino vd. (2008) araştırmalarında hem kızlarda hem de erkeklerde ergenlik sürecinde saldırganlığın gelişim şeklinin çok benzer olduğunu raporlamışlardır. Ayrıca Çivitçi (2011) okul öfkesi ve yalnızlığı değerlendirdiği çalışmasında okul ortamında yeterli sosyal ilişki geliştiremediği için yüksek düzeyde yalnızlık yaşayan kız öğrencilerin öfke düzeyinin yalnızlık yaşayan erkeklere göre daha fazla olduğunu bulgulamıştır. Yaşadığımız toplumdaki kalıp yargılar nedeniyle kızlar daha kırılgan, duygusal, fiziksel güç açısından daha zayıf kabul edilirken, erkekler fiziksel açıdan daha güçlü, kuvvetli ve daha az duygusal zannedilmektedir. Bunun gerçeğe uyumlu olup olmadığı ise ancak nesnel verilere dayalı ve güncel çalışmalarla anlaşılabilir.

Tablo 4. Katılımcıların Okul Türüne Göre Affetme Eğilimi Ölçeği, Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği ve Tanrı Algısı Ölçeği Puanlarındaki Farklılaşmanın İncelenmesi

	Okul Türü	n	\bar{X}	ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Uzaklaşma	AL	217	19,77	6,19				
	MTAL	196	22,79	6,31	(2, 593)	12,995*	0,000	1-2/2-3
	AİHL	183	21,09	6,04				
	GAKT: 940,021		GİKT: 22668,753					
İyimserlik	AL	217	18,74	5,02				
	MTAL	196	18,84	5,90	(2, 593)	3,413*	0,034	1-3
	AİHL	183	20,02	5,07				
	GAKT: 194,617		GİKT: 16904,866					
Öç alma	AL	217	12,72	4,78				
	MTAL	196	14,60	5,19	(2, 593)	8,646*	0,000	1-2/2-3
	AİHL	183	13,04	4,54				
	GAKT: 406,718		GİKT: 13947,911					
Affetme eğilimi Genel	AL	217	58,24	12,82				
	MTAL	196	53,45	13,84	(2,593)	8,235	0,000	1-2/2-3
	AİHL	183	57,89	12,70				
	GAKT:2838,839		GİKT: 102211,019					

444 • ERGENLERDE TANRI ALGISI, AFFETME EĞİLİMİ VE ÖFKE İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

SÖÖTÖ	Sürekli öfke	AL	217	24,64	6,56				
		MTAL	196	26,67	6,67	(2, 593)	5,094*	0,006	1-2
		AİHL	183	25,38	6,24				
			GAKT: 835,359		GİKT: 12199,574				
	Öfke içe	AL	217	19,46	4,55				
		MTAL	196	19,26	4,74	(2, 593)	0,328	0,721	-
		AİHL	183	19,64	4,42				
			GAKT: 158,229		GİKT: 4132,388				
	Öfke dışı	AL	217	18,90	5,58				
		MTAL	196	20,10	5,45	(2, 593)	3,483*	0,031	-
		AİHL	183	18,84	4,89				
			GAKT: 835,359		GİKT: 12199,574				
Öfke kontrol	AL	217	19,86	4,97					
	MTAL	196	19,48	4,93	(2, 593)	1,626	0,198	-	
	AİHL	183	20,40	5,05					
		GAKT: 835,359		GİKT: 12199,574					
TAÖ	Sevgi Yönelimli	AL	217	41,33	232,79				
		MTAL	196	47,05	351,85	2	53,230*	0,000	1-2/1-3
		AİHL	183	47,12	319,27				
	Korku Yönelimli	AL	217	40,26	297,55				
		MTAL	196	40,50	298,15	2	0,021	0,989	-
		AİHL	183	41,17	300,00				

*p<0,05 AL:Anadolu Lisesi, MTAL: Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, AİHL: Anadolu İmam-Hatip Lisesi, GAKT: Gruplar Arası Kareler Toplamı, GİKT: Gruplar İçi Kareler Toplamı

Tablo-4 incelendiğinde okul türüne göre AEÖ uzaklaşma, iyimserlik ve öç alma boyutu puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği (p<0,05) görülmektedir. AEÖ uzaklaşma boyutu puanları varyansların homojenliği varsayımını sağlamadığı için ikili karşılaştırma testi olarak Dunnett C testi, AEÖ iyimserlik ve öç alma boyutu puanları varyansların homojenliği varsayımını sağlamadığı için Bonferroni testi kullanılmıştır. hem uzaklaşma, öç alma boyutlarında hem de affetme eğilimi genel ortalamasında tespit edilen

anlamli farklıliğın mesleki ve teknik anadolu lisesi öğrencileri ile anadolu lisesi öğrencileri ve anadolu imam-hatip lisesi öğrencileri arasında olduğu tespit edilmiştir. MTAL öğrencilerinin aldıkları puanlar hem uzaklaşma hem de öç alma boyutu puanları AL öğrencileri ve AİHL öğrencilerinden daha yüksektir. Alan yazında öğrenim görülen okul türü ile affetme eğilimini inceleyen çok fazla araştırmaya rastlanmamakla birlikte Bayın (2020), çalışmasında fen lisesi, anadolu lisesi, özel lise ve mesleki teknik lise de öğrenim gören bireylerin affetme eğilimlerini incelemiş ve fen lisesi öğrencilerinin diğerlerinden daha yüksek puanlar aldıklarını belirlemiş ve bunu da akademik başarının duygusal zekânın bir yordayıcısı olduğu yorumuyla tartışmıştır. Bu çalışmada MTAL öğrencilerinin uzaklaşma ve öç alma puanlarının AL ve AİHL öğrencilerinden yüksek olduğu saptanmıştır. Balkıs vd. (2011) çalışmalarında akademik başarı ve tükenmişlik arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bildirmişlerdir. Genel olarak MTAL öğrencilerinin akademik başarılarında görülen düşüklüğün meydana getirdiği tükenmişlik duygusunun öğrencilerin uzaklaşma ve öç alma puanlarında artmaya neden olduğu yorumu yapılabilir. Ayrıca MTAL öğrencilerinin başka tür okula gitmek istemelerine rağmen gerek aileleri ve gerekse eğitim sistemi tarafından meslek lisesine gitmeye zorlanmaları onlarda öfke duygusunu tetikleyerek uzaklaşma ve öç alma puanlarında artışa neden olmuş olabilir. AEÖ iyimserlik alt boyutunda ki anlamlı farklılığa baktıldığında ise AİHL öğrencilerinin affetme eğilimi iyimserlik boyutu puanlarının AL öğrencilerinin puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Ergen bireyler için buldukları sosyal ortamların onların kişiliklerini oluşturma sürecinde katkısı büyüktür. Öğrencilerin vakitlerinin çoğunu okul ortamında geçirdiklerini düşündüğümüzde öğrenim görülen okul türünün önemi aşikârdır. AİHL türü kurumlarda verilen ders içerikleri nedeniyle gençlerin hayatlarını anlamlandırma ve kişiliklerini oluşturma sürecinde katkı sağlamış olabilir (Bektas, 2019). AİHL öğrencilerinin iyimserlik puanlarının yüksekliği okul derslerinin manevi anlamda onları güçlendirmesi ve aldıkları din eğitimi ile de ilişkilendirilebilir.

Öte yandan, öğrencilerinin okul türüne göre SÖÖTÖ öfke içe ve öfke kontrol boyutu puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) görülürken, sürekli öfke ve öfke dışı boyutu puanlarının anlamlı farklılık gösterdiği ($p<0,05$) belirlenmiştir. Hangi gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğunu belirlemek amacıyla ikili karşılaştırma testi olarak Bonferroni testi kullanılmıştır. Sürekli öfke boyutu puanlarında görülen anlamlı farklılığın AL okuyan öğrenciler ile MTAL okuyan öğrenciler arasında olduğu saptanmıştır. Ortalamalara göre MTAL öğrencilerinin sürekli öfke pu-

anlarının AL öğrencilerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öfke dışı boyutu puanlarında ikili karşılaştırmaların hiçbiri anlamlı bulunmamıştır. Öztürk (2008) ve Ağlamaz (2006) yaptıkları araştırmalarda MTAL öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin AL öğrencilerinin saldırganlık düzeyinden fazla olduğunu bulgulamışlardır. Alan yazın incelendiğinde ise öfke ve saldırganlığın arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır (Gönültaş - Atıcı, 2014; Karataş, 2008). Efiltili (2006) araştırmasında fen lisesi ve imam hatip lisesi öğrencilerinin saldırganlık düzeyini en düşük, ticaret meslek lisesi öğrencilerinin puanlarını ise en yüksek olarak saptamıştır. Mesleki teknik liseler öğrencinin ilgisi yönünde onlara bir meslek öğretiminin amaçlandığı ve akademik başarının çok öne çıkmadığı eğitim kurumları olarak bilinmektedir. Campano – Munakata (2004) ergenlerle yaptıkları araştırmalarında düşük akademik başarı ile yüksek öfke arasında anlamlı ilişki bulgulamışlardır. Buradan hareketle MTAL öğrencilerinin öfkelerinin yüksek çıkmasını akademik yeteneklerinin çok desteklenmiyor olması ile açıklanabilir. Yine MTAL öğrencilerinin ebeveynleri ya da eğitim sistemi tarafından kendi seçimleri olmaksızın bu kurumlara gönderiliyor olmaları ve bu kurumların sahip olduğu okul ikliminin öğrencilerin öfkelerini tetiklediği düşünülebilir.

Okul türüne göre TAÖ korku yönelimli Tanrı algısı boyutu puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) görülürken sevgi yönelimli Tanrı algısı boyutu puanlarında anlamlı farklılık ($p<0,05$) belirlenmiştir. Sevgi yönelimli Tanrı algısı boyutunda tespit edilen anlamlı farklılığın AL öğrencileri ile MTAL ve AİHL öğrencileri arasında olduğu görülmüştür. AL öğrencilerinin sevgi yönelimli Tanrı algısı boyutu puanları MTAL ve AİHL öğrencilerinden düşüktür. Bu çalışmaya benzer biçimde Çiftçi (2019) ergenlerle yaptığı çalışmada korku yönelimli Tanrı algısı boyutunda okul türüne göre bir farklılık görmezken, sevgi yönelimli Tanrı algısı boyutunda imam hatip lisesi öğrencileri daha yüksek puan almışlardır. Ayrıca MTAL öğrencilerinin puanlarının diğer lise türündeki öğrenci puanlarından düşük olduğunu saptamıştır. Baytemur (2020) farklı lise türlerinde yaptığı araştırmada AİHL öğrencilerinin sevgi yönelimli Tanrı algısı puanlarını en yüksek, fen lisesi öğrencilerinin puanlarını ise en düşük olarak saptamıştır. Kula (2012) de araştırmasında İHL öğrencilerinin sevgi yönelimli Tanrı algısı puanlarının diğer lise türlerinde öğrenim gören ergenlere göre daha yüksek olduğunu bulgulamıştır. AİHL öğrencilerinin sevgi yönelimli Tanrı algısı puanlarının diğer lise türlerine göre yüksek olması beklenen bir durumdur. AİHL öğrencilerinin öğrendikleri içerikler dolayısıyla yaratıcıyı daha seven, merhametli, affeden, koruyan, kollayan gibi olumlu olarak algıladıkları yorumu yapılabilir. Her okul türünün

sosyal ortamı farklı özelliklere sahiptir. Farklı sosyal ortamları olan okullarda din eğitiminde de farklılıklar görülür. Yeteri kadar olmayan din eğitimi ya da hatalı olarak sunulan içerikler dolayısıyla gençlerde dine karşı umursamaz ya da yok sayan tavırların gelişmesi olabileceği gibi fanatik tarzda bir bağlılık da görülebilir (Hökelekli, 2009).

Tablo 5. Katılımcıların Aile Gelir Durumu Göre Tanrı Algısı Ölçeği, Affetme Eğilimi Ölçeği ve Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği Puanlarındaki Farklılaşmanın İncelenmesi

	Aile Gelir	n	\bar{X}	ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Uzaklaşma	Gelir yetmiyor	52	21,50	6,74	(2, 565)	4,030*	0,018	1-3
	Gelir yetiyor	377	21,60	6,32				
	YTE	139	19,87	5,73				
	GAKT: 311,647		GİKT: 21845,677					
İyimserlik	Gelir yetmiyor	52	17,92	5,77	(2, 565)	1,706	0,182	-
	Gelir yetiyor	377	19,33	5,45				
	YTE	139	19,40	4,95				
	GAKT: 98,178		GİKT: 16254,592					
AFÖ	Gelir yetmiyor	52	14,56	5,73	(2, 565)	2,509	0,082	-
	Gelir yetiyor	377	13,53	4,96				
	YTE	139	12,82	4,37				
	GAKT: 120,496		GİKT: 13566,122					
Öç alma	Gelir yetmiyor	52	53,85	15,11	(2, 565)	3,078	0,047	1-3
	Gelir yetiyor	377	56,20	13,32				
	YTE	139	58,71	11,98				
	GAKT: 1069,669		GİKT: 98162,081					
Toplam	Gelir yetmiyor	52	53,85	15,11	(2, 565)	3,078	0,047	1-3
	Gelir yetiyor	377	56,20	13,32				
	YTE	139	58,71	11,98				
	GAKT: 1069,669		GİKT: 98162,081					

448 • ERGENLERDE TANRI ALGISI, AFFETME EĞİLİMİ VE ÖFKE İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

SÖÖTÖ	Sürekli öfke	Gelir yetmiyor	52	27,66	6,46	(2, 565)	3,827*	0,022	1-3	
		Gelir yetiyor	377	25,43	6,63					
		YTE	139	24,73	6,27					
				GAKT: 326,066		GIKT: 24066,281				
	Öfke içe	Gelir yetmiyor	52	20,76	4,73	(2, 565)	2,818	0,061	-	
		Gelir yetiyor	377	19,19	4,48					
		YTE	139	19,59	4,74					
				GAKT: 117,787		GIKT: 11808,430				
	Öfke dışı	Gelir yetmiyor	52	20,87	5,01	(2, 565)	3,234*	0,040	1-3	
		Gelir yetiyor	377	19,14	5,36					
YTE		139	18,70	5,22						
			GAKT: 181,523		GIKT: 15859,046					
Öfke kontrol	Gelir yetmiyor	52	19,02	4,95	(2, 565)	6,703*	0,001	1-3/2-3		
	Gelir yetiyor	377	19,59	5,09						
	YTE	139	21,24	4,50						
			GAKT: 327,351		GIKT: 13796,553					
TAÖ	Sevgi Yönelimli	Aile Geliri	n	\bar{X}	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p		
		Gelir yetmiyor	52	43,90	272,64					
		Gelir yetiyor	377	45,38	293,64					
				139	44,01	264,16				
	Korku Yönelimli	Gelir yetmiyor	52	39,41	259,21	2	1,394	0,498		
		Gelir yetiyor	377	40,75	286,27					
YTE		139	40,48	289,15						

*p<0,05, YTE: Yetiyor ve tasarruf edebiliyor, GAKT: Gruplar Arası Kareler Toplamı, GIKT: Gruplar İçi Kareler Toplamı

Çalışmada öğrencilerin aile gelir durumuna göre AEÖ iyimserlik ve öç alma boyutu puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği (p>0,05) görülürken, uzaklaşma boyutu puanlarının anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Genel ölçek puanları için Bonferroni testinde anlamlı fark

tespit edilemediğinden post hoc testi olarak LSD testi kullanılmıştır. Ortalamalar incelendiğinde uzaklaşma boyutu için aile geliri yetmiyor olan öğrencilerin puanlarının aile geliri yetiyor ve tasarruf edebiliyor olan öğrencilerden daha yüksek olduğu belirlenirken genel affetme eğilimi için aile geliri yetmiyor olan öğrencilerin puanlarının aile geliri yetiyor ve tasarruf edebiliyor olan öğrencilerden daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu veriler ışığında aile geliri arttıkça affetme eğilimin arttığı, aile geliri düştükçe uzaklaşma yönünde tutumların arttığı söylenebilir. Tura (2019) yetişkinlerle örnekleminde ki araştırmasında psikolojik iyi oluş ile genel affetme ve iyimserlik alt boyutunda arasında pozitif, uzaklaşma ve öğ alma alt boyutları bazında negatif ilişkiler bulgulamıştır. Ayrıca Dost (2010) ve Yaşar (2015) tarafından yapılan çalışmalarda da belli bir düzeye kadar algılanan gelir düzeyi artışı ile iyi oluş arasında olumlu ilişki oluşu saptanmıştır. Buradan yola çıkarak ergenlerin algıladıkları gelir düzeyinin onların iyi oluşunu desteklediği ve bunun da onların affedicilik eğilimlerini artırmaya katkı sağladığı yorumu yapılabilir.

Katılımcıların aile gelir durumuna göre öfke içte boyutu puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) görülürken, sürekli öfke, öfke dışı ve öfke kontrol boyutu puanlarının anlamlı farklılık gösterdiği ($p<0,05$) belirlenmiştir. Ortalamalar incelendiğinde aile geliri yetiyor ve tasarruf edebiliyor olan öğrencilerin sürekli öfke ve öfke dışı puanlarının aile geliri yetmiyor olan öğrencilerden daha düşük olduğu belirlenmiştir. Öfke kontrol boyutu puanlarında ise aile geliri yetiyor ve tasarruf edebiliyor olan öğrencilerin puanlarının aile geliri yetmiyor ve aile geliri yetiyor olan öğrencilerin puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlar ışığında ergenlerde aile gelir durumu yükseldikçe öfke kontrolünün arttığı, aile gelir düzeyi düştükçe sürekli öfke ve dışı öfkenin arttığı görülmektedir. Çalışmaya benzer şekilde Çavdar (2018) farklı lise türünden ergenlerle yaptığı çalışmasında algılanan gelir düzeyi arttıkça dışı öfkenin azaldığını ve öfke kontrolünün arttığını bulgulamıştır. Aile geliri arttıkça ergen bireyin, istediklerini elde etme ve yaşam doyumunu daha fazla olacağı için öfkelenmediği durumlarda bununla baş etmesi ve kontrolünün daha yüksek olduğu yorumu yapılabilir.

Bu durumda, katılımcıların aile gelir durumuna göre TAÖ sevgi yönelimli Tanrı algısı ve korku yönelimli Tanrı algısı boyutları puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>0,05$). Uysal vd. (2014) ergenlerle ve Baytemur (2020) İHL öğrencilerini ile yaptığı çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Ailenin gelir düzeyinin dışında farklı değişkenlerin ergenlerin manevi dünyasında daha etkili olduğunu anlayabiliriz.

Tablo 6. Katılımcıların Tanrı Algısı ve Affetme Eğilimi ile Öfke Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

			Sürekli Öfke	Öfke içe	Öfke dışı	Öfke kontrol
TAÖ	Sevgi yönelimli	r	0,023	-0,128*	-0,051	0,115
	Tanrı algısı	p	0,578	0,002	0,210	0,005
	Korku yönelimli	r	-0,154*	-0,257*	-0,224*	0,052
	Tanrı algısı	p	0,000	0,000	0,000	0,206
AEÖ	Uzaklaşma	r	0,322*	0,198*	0,301*	-0,109*
		p	0,000	0,000	0,000	0,008
	İyimsenlik	r	-0,170*	-0,060	-0,183*	0,331*
		p	0,000	0,142	0,000	0,000
	Öç alma	r	0,524*	0,310*	0,527*	-0,213*
		p	0,000	0,000	0,000	0,000

*p<0,05

Tablo-6 incelendiğinde Tanrı Algısı Ölçeği boyutları ile Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği boyutları arasında bazı ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülse de 0,30'dan düşük olduğu için çok düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Sevgi yönelimli Tanrı algısı ile öfke içte arasında negatif yönlü düşük düzeyde ilişki bulunmuştur. Yani sevgi yönelimli Tanrı algısı arttıkça içe öfkenin azaldığı yorumu yapılabilir. Benzer şekilde Kula (2012) ergen birey örnekleminde Tanrı algısı olumlu yönde arttıkça öfke tepkilerinin düştüğünü tespit etmiştir. Koç (2011) üniversite öğrencileri ile yürüttüğü çalışmasında olumlu Tanrı algısının öfke yaşantılarını azaltmada yordama gücünün olduğunu bulmuştur. Tanrıyı seven olarak algılamamanın öfke tepkilerini azalttığı düşünülürse gerek aileler gerekse din eğitimi verilen kurumlarda çocukluktan itibaren bireylerin olumlu din ve Tanrı algılarını güçlendirmenin önemi ortaya çıkmaktadır.

Korku yönelimli Tanrı algısı ile sürekli öfke, öfke içte ve öfke dışı arasında negatif yönlü düşük düzeyde ilişki bulunmuştur. Çalışmanın bu kısmından elde edilen sonuç alan yazının genel kanısı yönünde değildir. Alan yazında genellikle olumlu Tanrı algısına sahip olmanın öfke yaşantısını azaltmada etkili olduğu düşünülmektedir (Bkz. Kula, 2012; Koç, 2011; Kartopu, 2014). Baynal (2021) erinlik (ön ergenlik) dönemi korku, kaygı ve din ilişkisi üzerine yaptığı araştırmasının nicel bölümde sevgi yönelimli Tanrı tasavvurunun nitel bölümde Allah korkusunun ön plana çıktığını bulmuştur. Katılımcıların Yaradıcı koruyan ve bağışlayan bir varlık olarak algıladığını ancak bir yandan

da O'nun emir ve yasaklarına uymamanın katılımcılarda korkuya neden olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada ise ergenlerin korku yönelimli Tanrı algısı artarken öfke düzeylerinde düşüş saptanmıştır. İslam dininde kişinin kendisine ve başkasına zarar verecek derecede öfkelenmesi hoş karşılanmamıştır. Öfke duygusuna kapılmak ergenler tarafından Allah'ın emir ve yasaklarına uymamak olarak algılanmış olabilir. Bundan dolayı ergenlerin Yaradan'ın emir ve yasaklarına uymamaktan kaynaklanan korku yönelimli tanrı algıları artarken öfke düzeyleri düşmüş olabilir. Ancak bunun söylenebilmesi için bu konuda yapılacak başka çalışmalara ihtiyaç vardır.

Affetme eğilimi uzaklaşma boyutu ile sürekli öfke ($r = 0,322$; $p < 0,05$) ve öfke dışı ($r = 0,301$; $p < 0,05$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, onunla arama mesafe koyarım, ona artık güvenmem, onu görmek bile istemem, ona hakkını helal etmem şeklinde düşünen bireylerin affetme eğilimi uzaklaşma boyutu puanlarının arttığı ve bununla sürekli öfke ve öfke dışı boyutu puanlarını arttırdığını söyleyebiliriz. Bu durum yaşadığı olumsuz bir deneyimden sonra uzaklaşmayı tercih eden bireyin kendisini yeterince ifade edememesinden kaynaklı olarak hissettiği sürekli öfkenin ve dışı yönelik öfkenin arttığını düşündürmektedir.

Affetme eğilimi öç alma boyutu ile sürekli öfke ($r = 0,524$; $p < 0,05$), öfke içe ($r = 0,310$; $p < 0,05$) ve öfke dışı ($r = 0,527$; $p < 0,05$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır. Yaşadığı olumsuzluklardan kaynaklı olarak kişide artan intikam düşüncesi ve hissinin kişinin her türde öfke düzeyini artırdığını söyleyebiliriz. Çalışmayla uyumlu şekilde Bugay vd. (2012) başkalarını affetmede zorluk yaşayan bireylerin daha çok öfke ve düşmanlık yaşadıklarını belirtmişlerdir. Malakcıoğlu (2018) araştırmasında başkalarını ve durumu affetme ile başkalarına duyulan öfke düşünceleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulgulamıştır. Asıcı - Karaca (2018) ergenler için affetme ölçeği geliştirme isimli çalışmalarında ergen bireylerin affetme eğilimi arttıkça bireylerin neyi ne zaman affedeceğine dair becerilerinin de arttığını, aksine öç alma ve öfkesini sürdürme yönünde tercih gösteren ergenlerde ise affetmeyi içselleştirme ve günlük hayatlarına uygulama noktasında sıkıntı yaşadıklarını ve affetme esnekliği göstermediklerini bulgulamışlardır.

Sonuç

Farklı türde eğitim kurumlarında öğrenim görmekte olan ergenler örnekleminde gerçekleştirilen bu çalışmada Tanrı algısı, affetme eğilimi ile öfke düzeyleri arasında ki ilişkiler ele alınmıştır.

Çalışmalardan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin TA ölçeğinin sevgi yönelimli boyutu puanlarının daha çok yüksek düzeyde yığıldıkları görülürken korku yönelimli Tanrı algısı boyutu puanlarının daha çok düşük düzeyde toplandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin AE ölçeğinin uzaklaşma boyutundan aldıkları puanların daha çok orta düzeyde toplanırken, iyimserlik boyutu puanlarının daha çok yüksek düzeyde kümelendiği, öç alma boyutu içinse öğrenci puanlarının daha çok orta düzeyde yığıldığı görülmüştür. Öte yandan, katılımcılarının SÖÖTÖ sürekli öfke, öfke içte, öfke dışı ve öfke kontrol boyutları puanlarının orta düzeyde kümelendiği görülmüştür. Tanrı algısı puanlarının ortalamasının üzerinde olması nedeniyle hayata ilişkin olumlu bir tutumları olduğu düşünülebilir.

Araştırmada katılımcıların cinsiyetlerine göre TAÖ korku yönelimli Tanrı algısı boyutu puanlarında kız öğrencilerin puanları erkek öğrencilerin puanlarından daha yüksek bulunmuştur. Öğrencilerinin cinsiyetlerine göre AEÖ uzaklaşma boyutu için kız öğrencilerin anlamlı düzeyde yüksek puan aldıkları saptanırken SÖÖTÖ ölçeğinde erkek öğrencilerin öfke kontrol boyutu puanlarının kız öğrencilerin aldığı puanlardan daha yüksek çıkmıştır. Toplumun kız çocuklarını korumak adına dini motifleri de kullanarak yaptığı baskının olumsuz sonuçlara yol açtığı söylenebilir. Kız çocuklarının hoşlanmadıkları durumlarda gösteremedikleri tepkiyi pasif şiddet yoluyla gösterdikleri ve bu durumun da onların öfkelerini kontrol etmelerini zorlaştırdığı düşünülebilir.

Katılımcıların okul türüne göre AEÖ için hem uzaklaşma hem de öç alma boyutu puanları MTAL öğrencilerin daha yüksek puan alırken iyimserlik alt boyutunda ise AİHL öğrencilerinin puanlarının AL öğrencilerinin daha yüksek puan almışlardır. Öte yandan, öğrencilerinin okul türüne göre SÖÖTÖ sürekli öfke boyutunda MTAL öğrencilerinin puanlarının AL öğrencilerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Okul türüne göre TAÖ sevgi yönelimli Tanrı algısı boyutunda AL öğrencilerinin puanlarının MTAL ve AİHL öğrencilerinden düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun öfke ve affetme puanlarını okulların öğrenci aldıkları sosyal çevrelerin yaşam kaliteleri ile ilişkili olarak değerlendirilebilir. Tanrı algısına ilişkin puanlar ise öğrencinin okulda ve evde Tanrı hakkındaki öğrendikleri ile ilişkili olabilir.

Katılımcıların aile gelir durumları fark etmeksizin Tanrı algısı düzeylerinin benzer olduğu görülmüştür. Öğrencilerin aile geliri arttıkça affetme eğiliminin arttığı, aile geliri düştükçe uzaklaşma yönünde tutumların arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ergenlerde aile gelir durumunda görülen artışın öfke kontrolünün artırdığı, aile gelir düzeyinde meydana gelen düşmenin ise sürekli öfke ve

dışa öfkede artışa neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ergenlerde ekonomik sorunların kişilerin yaşam zorlukları karşısındaki psikolojik dayanıklılık düzeyini oldukça zayıflattığı söylenebilir.

Sevgi yönelimli Tanrı algısı ile öfke içte arasında tespit edilen negatif yönlü düşük düzeyde ilişki sevgi yönelimli Tanrı algısı arttıkça içte öfkenin azaldığını göstermektedir. Affetme eğilimi uzaklaşma boyutu ile sürekli öfke ve öfke dışa arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki saptanmıştır. Bu doğrultuda uzaklaşma yönünde tutum gösteren bireylerin sürekli öfke ve dışa yönlendirilen öfkelerinde artış olduğu söylenebilir.

Araştırmada elde edilen tüm bu sonuçlara bakarak seven Tanrı algısına sahip olmanın bireysel ve toplumsal iyi oluşa katkı sunacağından hareketle ergenlerin seven Tanrı algılarının güçlendirilmesine yönelik programların uygulanması ve manevi olarak güçlendirilmeleri önerilmektedir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The authors declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir/ The authors declared that this study has received no financial support.

Etik Kurul İzni / Ethics Committee Approval: Bu çalışma için etik kurul izni, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulu'nun 08.04.2019 tarihli, 4/103 numaralı kararı ile alınmıştır./ This research is conducted with the permission of the Ethics Committee of Ankara University, decree no: 4/103, 08.04. 2019.

Yazar Katkıları / Author Contributions: Feride Göregen %70 – Mualla Yıldız %30

Kaynaklar/References

- Ağlamaz, Turabi. *Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Puanlarının Kendini Açma Davranışı, Okul Türü, Cinsiyet, Sınıf Düzeyi, Anne-Baba Öğrenim Düzeyi ve Ailenin Aylık Gelir Düzeyi Açısından İncelenmesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Albayrak, Ahmet. *Ergenlerin Dinî Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Altuntaş, Serkan. *Ergenlerde İyi Oluşun Yordayıcısı Olarak Yaşamda Anlam, Minnettarlık ve Affedicilik*. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

454 • ERGENLERDE TANRI ALGISI, AFFETME EĞİLİMİ VE ÖFKE İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

- ASICI, Esra. *Öğretmen Adaylarının Affetme Özelliklerinin Öz-Duyarlık ve Benlik Saygısı Açısından İncelenmesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- ASICI, Esra. "Affetme Esnekliğinin Ergenlerin İyi Oluşunu Yordayıcı Rolü". *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21/3 (2019), 17-31.
- ASICI, Esra - Karaca, Rengin. "Ergenler İçin Affetme Ölçeği (EAÖ): Bir Ölçek Geliştirme Çalışması". *Electronic Turkish Studies*, 13/11 (2018), 205-228. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13144>
- ASICI, Esra - Karaca, Rengin. "Affetme Odaklı Grup Rehberliğinin Ergenlerin Affetme Eğilimi Üzerindeki Etkisi". *Nesne Psikoloji Dergisi* 8/17 (2020), 214-232.
- AVCI, Dilek - Kelleci Meral. "Lise Öğrencilerinde Öfke, Saldırganlık ve Ruhsal Belirtiler Arasındaki İlişki". *Literatür Sempozyum* 1/ 5 (2015), 34-42.
- AYTEN, Ali. "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2009), 111-128.
- BALKIS, Murat vd. "Tükenmişliğin Öğretmen Adayları Arasındaki Yaygınlığı, Demografik Değişkenler ve Akademik Başarı İle İlişkisi". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 29/29 (2011), 151-165.
- BAYGÖL, Emel. *Ergenin Öfke Tepkilerinin İncelenmesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- BAYIN, Ümit. *Ergenlerde Affetme ve Algılanan Sosyal Destek*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- BAYNAL, Fatma. "Erinlik (Ön Ergenlik) Dönemi Korku, Kaygı ve Din İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Bilimname* 45 (2021), 261-299. DOI: 10.28949/bilimname.937540
- BAYTEMUR, Kevser. *Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- BEKTAS, Sueda. *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dini Başa Çıkma (İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019
- BİLGE, Filiz. "Eğitim Bilimleri Öğrencilerinin Sürekli Kızgınlık Düzeyleri ve Kızgınlıklarını İfade Biçimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 13/13 (1997),75-80.
- BLANCHARD-FIELDS, Fredda - Coats, Abby Heckman "The Experience of Anger and Sadness in Everyday Problems Impacts Age Differences In Emotion Regulation". *Developmental Psychology* 44/6 (2008),1547-1556. <https://doi.org/10.1037/a0013915>
- BUDAK, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.
- BUGAY, Aslı vd. "Assessment of Reliability and Validity of The Turkish Version of Heartland Forgiveness Scale". *Psychological Reports* 111/2 (2012), 575-584.
- BURG, Samanta vd. "Spirituality, Religion And Healthy Development in Adolescents". *Encyclopedia of Adolescence*. ed.Levesque Roger J.R. 1/353-359. Springer, 2011. doi:10.1016/B978-0-12-373951-3.00042-9
- BUSS, Arnold H. - Perry, Mark. "The Aggression Questionnaire". *Journal of Personality and Social Psychology* 63/3 (1992), 452-459.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 1. Baskı, 2008.
- CAMPANO, Jessica P. – Munakata, Tsunetsugu. "Anger and Aggression Among Filipino Students". *Adolescence* 39/156 (2004), 757-764.

- Crick, Nicki R.- Grotmeter, Jennifer K. "Relational Aggression, Gender, And Social-Psychological Adjustment". *Child Development* 66 (1995), 710-722.
- Çardak, Mehmet. *Affedicilik Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Affetme Eğilimi, Belirsizliğe Tahammülsüzlük, Psikolojik İyi Oluş, Sürekli Kaygı ve Öfke Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Çavdar, Selma. *Lise Öğrencilerinin Öfke Kontrolleri, Saldırganlık Eğilimleri ve Tolerans Düzeylerinin Spora Katılım Açısından Değerlendirilmesi*. Trabzon: Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Çiftci, Ayşenur. *14-18 Yaş Grubunda Tanrı Algısı ile Psikolojik Sağlık İlişkisinin İncelenmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çivitci, Nazmiye. "Lise Öğrencilerinde Okul Öfkesi ve Yalnızlık". *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 4/35 (2011), 18-29.
- Darby, Bruce W. - Schlenker, Barry R. "Children's Reactions To Apologies". *Journal of Personality and Social Psychology* 43/4 (1982), 742-753. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.43.4.742>
- Deffenbacher, Jerry L.vd "Anger Reduction in Early Adolescents". *Journal of Counseling Psychology* 43/2 (1996), 149-157. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.43.2.149>
- Demirci, Şükran. *Yetiştirme Yurdu Ergenlerinde Allah Tasavvuru*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Dılmaç, Bülent – Çifci, Ayşenur. "14-18 Yaş Grubunda Tanrı Algısı ile Psikolojik Sağlık İlişkisinin İncelenmesi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/1 (2020) , 14-28.
- Donahue, Michael J. – Benson, Peter L. "Religion And The Well-Being of Adolescents". *Journal of Social Issues* 51/2 (1995), 145-160. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1995.tb01328.x>
- Dost, Meliha Tuzgöl. "Güney Afrika ve Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Öznel İyi Oluş ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi". *Eğitim ve Bilim* 35/158 (2010), 75-89.
- Duran, Ömer – Eldeleklioğlu, Jale " Öfke Kontrol Programının 15 ve 18 Yaş Arası Ergenler Üzerindeki Etkililiğinin Araştırılması". *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 25/3 (2005), 267-280
- Efiliti, Erkan. *Orta Öğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık, Denetim Odağı ve Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Eker, Halime. *Affetme Esnekliği Kazandırma Amaçlı Bilişsel Davranışçı Yönelimli Grupla Psikolojik Danışma Uygulamasının Ergenlerdeki Umutsuzluk Üzerindeki Etkisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Enright, Robert. D. vd. "The Adolescent As Forgiver". *Journal of Adolescence* 12/1 (1989), 95-110. [https://doi.org/10.1016/0140-1971\(89\)90092-4](https://doi.org/10.1016/0140-1971(89)90092-4)
- Enright, Robert. D. - Fitzgibbons, Richard. P. *Helping Clients Forgive: An Empirical Guide For Resolving Anger and Restoring Hope*. Washington, DC: American Psychological Association, 2000
- Erdoğan, Emine. "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısının (Ta) Dini Yönelim Biçimleri ile İlişkisi". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/27 (2014), 167-185.

456 • ERGENLERDE TANRI ALGISI, AFFETME EĞİLİMİ VE ÖFKE İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

- Ergül, Aysun. *Bir Grup Süreci Olarak Akran Zorbalığı: Katılımcı Rolü Gruplarında Tepkisel-Amaçlı Saldırganlık ve Toplumsal Konum*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Ertürk, Kafiye. *Lise Öğrencilerinde Affetme Becerisi Geliştirmeye Yönelik Psikoeğitim Programının Affetme ve Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Exline, Julie Joala vd. "Forgiveness and Justice: A Research Agenda For Social and Personality Psychology". *Personality and Social Psychology Review* 7/4 (2003), 337-348. https://doi.org/10.1207%2FS15327957PSPR0704_06
- Fiyakalı, Ceren Nuran. *Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008
- Geçtan, Engin. *İnsan Olmak*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 20. Basım, 1999
- Girard, Michele - Mullet, Etienne. "Forgiveness in Adolescents, Young, Middle-Aged, And Older Adults". *Journal of Adult Development* 4/4 (1997), 209-220. <https://doi.org/10.1007/BF02511412>
- Gönültaş, Osman – Atıcı, Meral. "Ortaokul Son Sınıf Öğrencilerinin Öfke Düzeyleri ve Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23/1 (2014), 370-386.
- Güler, Özlem. "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007), 123-133. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000932
- Gülveren, Hünkar. *Lise Son Sınıf Öğrencilerinde İç-Dış Kontrol Odağı, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı ve Zekâ Arasındaki İlişkinin Araştırılması*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Günay, Ünver. (1999). *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*. Erzurum Kitaplığı.
- Gündoğdu, Rezzan. "9. Sınıf Öğrencilerinin Çatışma Çözme, Öfke ve Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19/3 (2010), 257-275.
- Hacıkeleşoğlu, Hızır – Karaca, Faruk. "Ebeveyn Tutumlarının Tanrı Tasavvuru ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (2021), 195-236. <https://doi.org/10.21054/deuifd.895310>
- Hoşrik, M. Evren. *Çocuk Evlerindeki Ergenlerde Gevşeme Tekniği ve EFT'nin Tanrı İmgesi, Affetme Eğilimi, Öfke ve Kaygı Kontrolü Üzerindeki Rolü*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Hökekleli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi, 2009.
- Karaca, Faruk. *Psiko-Sosyal Açından Yabancılaşma ve Dinî Hayat*. İstanbul: Bil Yayınları, 2001.
- Karataş, Zeynep. "Lise Öğrencilerinde Öfke ve Saldırganlık". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/3 (2008), 277-294.
- Karataş, Zeynep – Uzun, Kıvanç. "Ergenlerin Kendilerini, Başkalarını ve Durumları Affetme Eğilimlerinin Yordanmasında Mükemmeliyetçilik, Yalnızlık ve Öz-Şefkatın Etkisi". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 58 (2021), 248-289. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.877884>

- Karduz Adam, Fatıma Firdevs. *Affetme Eğilimi Kazandırmaya Yönelik Psiko-Eğitim Programının Affetme Eğilimi Kazandırma ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri Üzerindeki Etkisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Kartopu, Saffet. "Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin Tanrı Algısıyla İlişkisi". *Electronic Turkish Studies*, 9/2 (2014), 887-903.
- Koç, Ayşe. *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Köktaş, M. Emin. *Türkiye'de Dinî Hayat: İzmir Örneği*. İstanbul: İşaret yayınları, 1993.
- Kula, Tahsin. *Ergenlerde Öfke Duygusu; Benlik Algısı, Tanrı Algısı, Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Bir Değerlendirme (Diyarbakır Örneği)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, 2012.
- Kuşat, Ali. *Ergenlerde Allah Tasavvuru, Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. Adana: Karahan Kitabevi Yayınları, 2006.
- Lerner, Harriet. *Öfke Dansı*. çev. Sinem Gül. İstanbul: Varlık Yayınları, 2017
- Mahon, E. Noreen vd. "A Meta-Analytic Study of Predictors of Anger in Adolescents". *Nursing Research* 59/3 (2010), 178-184. <https://doi.org/10.1097/NNR.0b013e3181dbba04>
- Malakioğlu, Cem. *Bitirilmemiş İşler ile Öfke, Suçluluk, Utanç ve Affetme Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Martino, Steven C. vd. "Multiple Trajectories of Physical Aggression Among Adolescent Boys And Girls". *Aggressive Behavior* 34/1 (2008), 61-75. <https://doi.org/10.1002/ab.20215>
- McCullough, Michael vd. (ed.). *Forgiveness: Theory, Research, and Practice*. Guilford Press, 2001
- McCullough, Michael vd. "Forgiveness, Forbearance, And Time: The Temporal Unfolding of Transgression-Related Interpersonal Motivations". *Journal of Personality And Social Psychology* 84/3 (2003), 540-557. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.3.540>
- McCullough, Michael-Witvliet, Chorlatte VanOyen. "The Psychology of Forgiveness". *Handbook of Positive Psychology*. Ed. Charles Richard Snyder – Shane J. Lopez. 2/446-455. Oxford University Press, 2002
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.
- Nelsen, Hart M. – Kroliczak, Alice. "Parental Use of The Threat-God Will Punish- Replication And Extension". *Journal For The Scientific Study of Religion* 23/3 (1984), 267-277.
- Oktay, Melike - Şentepe Lokmanoğlu, Ayşe. "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısı ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Journal of International Social Research* 13/73 (2020), 1090-1100.
- Özer, Abdülkadir. "Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçekleri Ön Çalışması". *Türk Psikoloji Dergisi*. 9/31 (1994), 26-35.
- Özmen, Dilek vd. "Ergenlerde Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları". *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 17/1 (2016), 65-73. <http://doi.org/10.5455/apd.176085>
- Özmen, Erol vd. "Yoksulluğun Ergenlerin Ruh Sağlığına Etkileri". *Türkiye'de Psikiyatri* 10/2 (2008), 39-46.
- Öztürk, Nilgün. *Orta Öğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

458 • ERGENLERDE TANRI ALGISI, AFFETME EĞİLİMİ VE ÖFKE İLİŞKİSİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA

- Özyürek, Arzu – Özkan, İsa. “Ergenlerin Okula Yönelik Öfke Düzeyleri ile Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 15/2 (2015), 280-296.
- Peterson, Christopher - Seligman, Martin E. P. *Character Strengths and Virtues*. Vol.1 New York: APA and Oxford University Press, 2004.
- Roberts, Robert Campbell. “Forgiveness As Therapy”. *Taking The Word To Heart*. ed. Roberts, Robert Campbell. 189–204. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1993.
- Sağlam, Ertuğrul. *Üniversite Öğrencilerinde Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Düzeyleri ile Empati ve Affedicilik Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020
- Serim, Begüm. *Nature, Severity and Origins of Fears Among Children and Adolescents With Respect to Age, Gender and Socioeconomic Status*. Ankara: Middle East Technical University, The Department of Educational Sciences, Master Thesis, 2010.
- Şentepe, Ayşe. *Ruh Sağlığı Belirtilerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dindarlık İlişkisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Topbaşoğlu, Turnel. *Yaşam Doyumunun Yordayıcısı Olarak Öfke ve Affetme: Affetmenin Düzelenleyici Rolü*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Toussaint, Loren - Jon R. Webb. “Gender Differences in The Relationship Between Empathy And Forgiveness”. *The Journal of Social Psychology* 145/6 (2005), 673-685. <https://doi.org/10.3200/SOCP.145.6.673-686>
- Tura, Hatice. *Dindarlık Affetme ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Uysal, Veysel vd. “Ergenlerin Tanrı Algılarıyla Sosyal Kaygı ve Umud Düzeyleri Arasındaki İlişkiler”. *Öneri Dergisi* 11/42 (2014), 221-237.
- Uysal, Veysel. “Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dinî Yönelim/Dindarlık”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48/48 (2015), 35-56. <https://doi.org/10.15370/muifd.27953>
- Worthington, Everett L. “An Empathy-Humility-Commitment Model of Forgiveness Applied Within Family Dyads”. *Journal of Family Therapy* 20/1 (1998), 59-76. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00068>
- Worthington, Everett.L. vd. “Unforgiveness, Forgiveness, and Health”. *Faith and Health: Psychological Perspectives*. Ed. Allen C. Sherman - Thomas G. Plante. 107–138. The Guilford Press, 2001
- Yaşar, Kübra. *Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş Düzeyleri ile Psikolojik Sağlık ve Affetme Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Yıldırım, Emine. *Yetiştirme Yurtlarında ve Ailelerinin Yanında Kalan İlköğretim 2. Kademe Öğrencilerinin Çatışma Çözme Davranışı ile Öfke İfade Stilllerinin İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yıldız, Mualla. “Suça Sürüklenen Ergenlerde Affetme Üzerine Bir İnceleme”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 11/22 (2017), 39-52.
- Yörükoğlu, Atalay. *Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*. İstanbul: Özgür Yayınları, 2004.